

بررسی چگونگی تدوین چارچوب نظری حسابداری با اتکاء به مبانی اسلامی

معصومه جهانی^۱

^۱ کارشناسی مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد واحد بجنورد، ایران

چکیده

بر پایه مطالعات و تحقیقات صورت گرفته در این پژوهش، حیطه و محدوده بررسی جهت دستیابی به مبانی از اسلام برنامه های اسلامی در سه بعد عقده، اخلاق و عمل (فقه) می باشد که برای چارچوب نظری حسابداری باید از این برنامه ها استفاده نمود. این پژوهش از نوع تحقیق نظری - بنیادی می باشد لذا ضمن مطالعه و شناخت قوانین موجود در مجموعه مورد مطالعه از روش های استدلالی به ویژه روش قیاسی استقرایی استفاده شده است و از نتایج آن به منظور بهبود و کمال رساندن رفتارها، روش ها و الگوهای مورد استفاده جوامع انسانی مورد استفاده قرار خواهد گرفت. جمع آوری اطلاعات مورد نظر در این پژوهش بر پایه مطالعات کتابخانه ای صورت گرفته است.

واژه های کلیدی: چارچوب نظری FASB، حسابداری، مبانی اسلامی

مقدمه:

جهت دستیابی به استانداردهای حسابداری هماهنگ، وجود یک مجموعه از اهداف و مبانی مرتبط که بتواند ماهیت، نحوه عمل و حدود گزارشگری مالی را مشخص کند لازم است. چنین مجموعه ای همانند یک قانون پایه در تدوین استانداردهای حسابداری و حل و فصل مسائلی که ممکن است در این راه پیش آید ملاک عمل قرار خواهد گرفت. علاوه بر مزیت فوق وجود یک مجموعه از مفاهیم نظری، به تعیین قضاوت حرفه ای در تهیه صورت‌های مالی و محدود کردن رویه‌های حسابداری به منظور افزایش قایل مقایسه بودن اطلاعات مالی کمک خواهد کرد. (زند بابا رئیسی، ۱۳۸۰)

مفاهیم نظری گزارشگری مالی یک استاندارد حسابداری نیست و لذا برای موارد خاص مربوط به اندازه‌گیری یا افشاء استاندارد تعیین نمی‌کند، معهذا از طریق فراهم آوردن اطلاعاتی در مورد دیدگاه‌های به کار رفته شده در تدوین استانداردهای حسابداری مفید خواهد بود به عبارت دیگر چارچوب نظری می‌تواند به خط مشی سازی کمک کند. شکی نیست که استفاده از چارچوب نظری در صورتی که زبان روش‌های تحلیل و قید و بندهای مشترکی بیافریند مطمئناً امکان تعیین کاراتر و موثرتر استانداردها را فراهم می‌آورد.

هدف اصلی انتخاب موضوع پژوهش بررسی چگونگی تدوین چارچوب نظری حسابداری با اتکا به مبانی اسلامی^۱ استخراج رهنمودی عام و فراگیر در چارچوب ویژگیهای مکتب اسلام برای وضع و تدوین مبانی نظری حسابداری فراهم نماید. که نتیجه چارچوب نظری براساس مبانی اسلام به ترتیب منجر به موارد زیر خواهد شد:

۱ - استخراج استانداردهای حسابداری و گزارشی مالی مبتنی بر مبانی اسلام

۲ - پیشرفت مادی و معنوی بشریت به طور عام و مسلمانان به طور خاص

۳- تکامل معنوی انسان.

مبانی نظری و ادبی:

^۱ FASB چارچوب نظری را اینگونه تعریف می‌کند: (زند بابا رئیسی، ۱۳۸۰)

چارچوب نظری عبارت است از نظام منسجمی از اهداف و مبانی بهم پیوسته که می‌تواند منجر به استانداردهای سازگار و توصیف ماهیت، نقش و محدودیت‌های حسابداری و صورت‌های مالی شود.

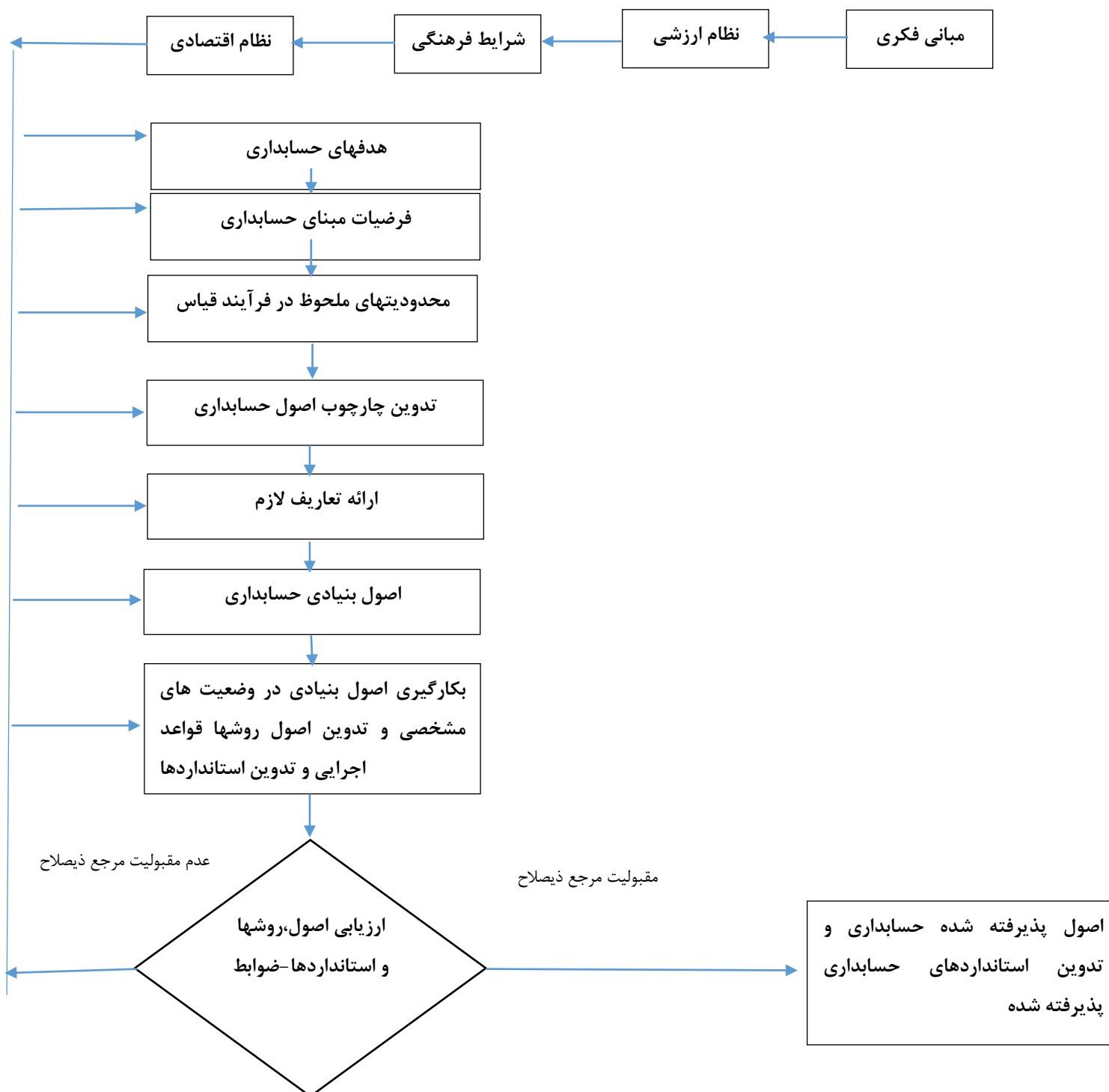
اهداف عبارت است از شناسایی مقاصد حسابداری.

مبانی، مفاهیم زیربنایی حسابداری می‌باشد. مفاهیمی که راهنمای انتخاب وقایع، اندازه‌گیری آن و ابزار تلخیص و انتقال آن‌ها به اشخاص ذی نفع می‌باشد.

^۱ Financial Accounting Standard Board

هندریکسون معتقد است چارچوب نظری حکم قاتون اساسی را دارد. استانداردهای حسابداری لزوماً به طور مستقیم از چارچوب نظری استخراج نمی‌شوند، همانگونه که بیشتر قوانین جدید مستقیماً از قانون اساسی استخراج نمی‌شوند. همانگونه که قوانین باید با قانون اساسی سازگار باشد و در واقع استانداردها باید با چارچوب حسابداری سازگاری داشته باشند. (هندریکسون، ۱۹۸۲)

مراحل مختلف تدوین اصول پذیرفته شده حسابداری به روش قیاسی-استقرائی:

هرگونه اصلاحات اساسی در نظام آموزشی به بازنگری زیرساختهای آن نظام آموزشی وابسته می باشد . راهبردهای نوآوری آموزشی در صورتی که فارغ از بازنگری در زیرساختهای نظری باشد تنها تغییرات محدودی را می تواند پدید آورد . بطور کلی دیدگاههای فلسفی تنها زمانی می توانند بطور مؤثر در زندگی اجتماعی حضور یابند که همچون مبنای علوم واقع شوند . بطور مشخص فلسفه و اعتقادات دینی در صورتی که به منزله مبنایی برای علوم به ویژه علوم اجتماعی تلقی شوند و در اهداف ، فرضیه ها و روش تحقیق آنها بازتابند، می توانند در هدایت نگرشها و شیوه های زندگی مردم نقش ایفا کنند.

بدین ترتیب فلسفه و اعتقادات اسلامی نیز تنها در صورتی که برای علوم تربیتی همچون مبنا تلقی شوند و برای تعریف موضوعات ، تعیین اهداف ، قلمرو و نوع مسایل و روشهای تحقیق آنها دلالتهایی داشته باشند ، می توانند بطور مؤثر برای تعلیم و تربیت نقش هدایتگر داشته باشند و در غیر این صورت تأثیرات تربیتی آنها پراکنده و جانبی خواهد بود.(علم الهدی، ۸۶)

پیشینه پژوهش:

اخلاق اسلامی در حسابداری و بازرگانی-نوشته ترور گمبلینگ و رفعت احمد عبدالکریم در سال ۱۹۹۱ میلادی: در این پژوهش مفاهیم حلال و حرام که جنبه اخلاقی فعالیت های اقتصادی در اسلامی را نمایان می کنند نشان دهنده این امر است که نظام اقتصادی اسلام یک نظام مبتنی بر اخلاق است و هدف نظام اقتصادی اسلام نیز برقراری عدالت اجتماعی است و طبعا استانداردهای حسابداری در اسلام نیز لازم است مبتنی بر پایه های اخلاقی و کنترل های قوی تر استوار باشد.(گمبلینگ، ۱۹۹۱)

مروری بر مدل های اندازه گیری سود و ارزش تئوری مرسوم حسابداری غربی و ارتباط آنها با تئوری حسابداری در اسلام نوشته شاهول حمید بن حاج محمد ابراهیم سال ۲۰۰۰ میلادی: در این تحقیق با پذیرش تفاوت های نظام اقتصادی اسلامی با سایر نظام های اقتصادی در یک نظام اسلامی حسابداری باید مفهومی از سود را برای گروه های مختلف استفاده کننده از اطلاعات حسابداری مفید واقع می گردد تهیه نماید به عبارتی حسابداری در اسلام لازم است مشخص کننده سود واقعی واحد تجاری باشد و با این برداشت که یک واحد تجاری به عنوان یک بنگاه اجتماعی در نظر گرفته می شود حسابداری لازم است مبنایی منصفانه جهت تعیین زکات را فراهم کند.(شاهول، ۲۰۰۰)

مبنای نظری حسابداری و گزارشگری مالی در ایران نشریه ۱۱۳: هدف از این نشریه فراهم آوردن رهنمودهای عام و فراگیر در چارچوب ویژگی های کشور (البته بدون توجه خاص به مسائل اسلامی کشور) برای وضع و تجدید نظر در استانداردها به طوری که حقوق و منافع استفاده کنندگان، تهیه کنندگان و حسابرسان گزارش ها و صورت های مالی به طور متعادل و منطقی حفظ شود.

متدولوژی تدوین مبنای نظری استانداردهای حسابداری و گزارشگری مالی در ایران در مراحل و با به کارگیری روش های زیر تدوین شده است:

الف) مطالعه متون مربوط از جمله قوانین و مقررات حاکم و چهارچوب های نظری مراجع حرفه ای جهان

ب) طراحی

پ) تدوین

ت) جمع بندی

روش های تحقیق:

۱) نوع کار تحقیقاتی

نوع کار تحقیقاتی که در این پژوهش انجام شده است به تحقیق نظری - بنیادی معروف است و عبارتست از پژوهشی که به کشف ماهیت پدیده‌ها و روابط بین متغیرها، اصول، قوانین، ساخت و نظریه‌ها می‌پردازد و به توسعه مرزهای دانش علمی کمک می‌کند و از روشهای استدلال و تحلیل عقلانی استفاده می‌کند و بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای انجام می‌شود.

۲) طرح سوالات تحقیق :

تعدادی از سوالات اصلی تحقیق و پژوهش شامل موارد ذیل می‌باشد:

- ۱- علت انتخاب موضوع تحقیق « بررسی چگونگی چارچوب نظری حسابداری با اتکاء به مبانی اسلامی » چیست؟
- ۲ - برنامه مکتب اسلام دارای چه سرفصل‌هایی می‌باشد ابعاد مالی آن مشخص شود؟
- ۳ - عوامل فرهنگ اسلامی موثر بر تدوین چارچوب نظری حسابداری کدام است؟
- ۴- از بررسی سیره عملی پیغمبر (ص) و حضرت علی (ع) در دوران حکومت اسلامی چه نکاتی جهت استفاده در تدوین چارچوب نظری حسابداری می‌توان مشخص کرد؟
- ۵- حیطه عمل حساب و حسابداری بر اساس مبانی اسلام چقدر است؟
- ۶- آیا مجاز به گزارشگری عمومی در تمامی محدوده حساب و حسابداری هستیم؟
- ۷- از برنامه‌ها و دستورات اسلامی جهت تدوین چارچوب نظری حسابداری چه استفاده‌هایی میتوان به عمل آورد؟

۳) جمع آوری اطلاعات از طریق کتابخانه :

کتابخانه یکی از مراجع مهم برای کسب اطلاعات است. معمولاً محققان قبل از هر تحقیق علمی برای آشنا نشدن به سابقه تحقیق و یا مطالعه درباره تحقیق مورد نظر از کتابخانه و منابع آن استفاده می‌کنند. دست زدن به یک تحقیق بدون مطالعه و کسب اطلاعات اولیه و اساسی پیرامون آن نتیجه مطلوبی نخواهد داشت. محقق باخواندن کتابها، تحقیقات قبلی (در زمینه تحقیق مورد نظر) و مقالات و نوشته‌های مربوط آگاهی‌های بیشتری در مورد تحقیق خود بدست آورده و بدینوسیله می‌تواند هدف‌های تحقیق و یا تدوین فرضیه (عندالزوم) مربوط را بهتر به انجام‌رساند.

کتابخانه یکی از مراجع مهم برای تهیه گزارشها و رساله‌های تحقیقی دانشگاهی است و بخش مهمی از اطلاعات مورد نیاز برای نوشتن اینگونه گزارشها از طریق مراجعه به کتب و کتابخانه بدست می‌آید.

منابع و مآخذ کتابخانه عبارتند از : کتابها، نشریات سازمانها، روزنامه‌ها و مجلات و اسناد و مدارک و...

۴) روش‌های استدلال:

جهت تبیین چارچوب نظری حسابداری و استانداردهای حسابداری عمدتاً می‌توان از روش‌های استدلال ذیل استفاده نمود که در این تحقیق نیز از این استدلال‌ها استفاده شده است :

قیاس: به استدلالی گویند که ذهن را از حکمی کلی به حکمی جزئی یا از اصل به نتیجه و یا از قانون به موارد اطلاق آن می‌رساند.

در صورت استفاده از قیاس در ایجاد چارچوب نظری حسابداری ابتدا اهداف و مفروضات مشخص شده سپس با استفاده از قواعد استنتاج منطقی اصولی که اهداف و مفروضات منتج می‌شود در این پژوهش با توجه به موضوع تحقیق عمدتاً از این استدلال استفاده شده است.

استقراء: به استدلالی گویند که ذهن از امور جزئی به قوانین و اصول کلی رهبری می‌کند یعنی سبب شود که از جزئی به کلی پی برد. در استقراء ابتداء داده‌های مالی مورد مطالعه قرار می‌گیرد آنگاه اگر بتوان روابطی بین این داده‌ها کشف کرد، تعمیم داده شده، اصول بدست می‌آید.

روش قیاسی - استقرائی: به دلیل محدودیت‌ها و مشکلات روش قیاسی و استقرائی و بهتر است استنتاجات رویکرد استقرائی به روش قیاسی نیز آزمون گردد و بالعکس. این ترکیب به روش قیاسی - استقرائی معروف است.

جایگاه حساب و حسابداری در اسلام:

در کتاب التذهیب جلد ششم صفحه ۳۶۴ چنین آمده است:

عن العبد الصالح (ع) قال : قلت له ان لنا جاراً یکتب؛ و قد سألنی ان أسألك عن عملہ. قال مره اذا دفع الیه الغلام؛ ان یقول لاهله. انی انما أعلمه الكتاب و الحساب و جر علیہ بتعلیم القرآن حتی بطیب له کسبه.

به امام گفتم ما یک همسایه داریم کارش کتابت است و از من خواسته است درباره شغلش از شما سؤال کنم امام می‌فرماید غلامی به سوی او بفرست تا به او بگوید من علاوه بر کتابت، حساب و قرآن را به او یاد می‌دهم تا اینکه کسبش طیب و پاک شود. (شیخ طوسی، ۱۳۶۵)

در کتاب مستدرک الوسائل جلد ۱۳ صفحه ۲۵۹ در باب استحبّاب تعلّم الكتاب و الحساب و آداب الکتابة چنین آمده است :

عن الصادق (ع) قال: و کذاک الکتابة التي بها ... یحفظ؛ الانسان؛ ذکرما یجرى بینہ و بین غیره من المعاملات. و الحساب و لولاه و عظم: ما یدخل علی الناس من الخلل. فی امورهم و معاملاتهم و ...

درباره مستحب بودن یادگیری نوشتن و حساب و آداب نوشتن امام صادق (ع) فرمودند بر مردم لازم است آنچه را که از معاملات و حساب و کتاب بین او و دیگران جاری می‌شود ثبت و ضبط نماید ... و اگر مردم معاملات و حساب و کتاب بین خود را ثبت و ضبط نکنند باعث ایجاد خلل در امور آنها خواهد شد.

چارچوب نظری حسابداری بر اساس مبانی اسلام:

همان طور که گفته شد برای رسیدن به هدف خلقت که همان کمال معنوی انسانها است، باید تمام زندگی انسان همسو و هم جهت با برنامه‌های مکتب اسلام در سه بعد اخلاق، عقیده و عمل باشد و تمامی ابزارها و روش‌ها باید با این برنامه‌ها هماهنگ و منسجم باشد لذا می‌توان گفت هدف اصلی حسابداری و حساب بطور مستقیم و غیرمستقیم (با واسطه) استفاده از حساب در جهت کمال انسان با توجه به چارچوب برنامه‌های مکتب اسلام در سه بعد اخلاق، عقیده و عمل عنوان نمود. (حسنی سیاهپوش، ۱۴۰۱ ه.ق.)

برای نائل شدن به این هدف، قراردادن حسابداری در چارچوب برنامه‌های مکتب اسلام و استخراج اصول، استانداردها و گزارشگری مالی براساس مبانی اسلام دو راهکار به شرح ذیل پیشنهاد می‌شود:

۱- بیان چارچوب، اصول و استخراج استانداردها و دستورالعمل‌ها و گزارشگری‌های حسابداری که براساس مبانی اسلام وجود آن جهت عمل به آن ضروری است اما در حسابداری فعلی ذکری از آن نشده است و اگر وجود دارد ناقص است.

۲- استخراج مواردی که از چارچوب، اصول و استانداردها و دستورالعمل‌ها و گزارشگرهای مالی که با برنامه‌های مکتب اسلام در سه بعد اخلاق، عقیده و عمل در تضاد است که با مشخص شدن آن دیگر به آنها عمل نشود.

بطور کلی دو مورد مطرح شده فوق الذکر اساس ارائه مطالب آتی در چارچوب موضوع این پژوهش را هر چند محدود تشکیل می‌دهد و گزینش تعریفی از تعاریف مختلف و انجام تغییر در آن و ارائه مباحث کلا بر اساس این دو مورد سعی در انجام آن شده است. (زند بابا رئیسی، ۱۳۸۰)

ویژگی‌های اقتصاد اسلامی در بازار کارآمد: (باقر الحسنی و میرآخور، ۱۳۷۷)

ویژگی‌های اقتصاد اسلامی در بازار کارآمد بر سه اصل استوار است:

الف) اصل مشارکت: حذف فعالیتها و معاملات مبتنی بر بهره ثابت و ربا از بازار بورس زمینه افزایش فعالیت بورس و در نتیجه افزایش سرمایه گذاری را فراهم خواهد کرد. به طور کلی نظام قرض ربوی از بازار حذف و بجای آن معاملاتی مثبت مبتنی بر مشارکت جایگزین آن می‌گردد.

ب) اصل توازن عرضه و تقاضا: از نظر اسلام ایجاد نوسان شدید در عرضه و تقاضا و ایجاد شرایط غیرعادی که موجب نوسانات شدید در قیمتها بشود مردود است و باید از آن جلوگیری بشود.

اختلاف عرضه و تقاضا اگر برگرفته از شرایط متعارف و واقعی اقتصادی باشد و تغییراتی را نیز در قیمت اوراق بهادار ایجاد نماید. چون این تفاوت عرضه و تقاضا عرفی و متعارف می‌باشد بدون منع شرعی است. تغییرات حاصل شده در قیمت نیز متعارف بوده و منعی ندارد. مثلاً اگر در اثر سوء مدیریت شرکتی بازدهی آن کاهش یابد. به طور طبیعی تقاضا برای سهام آن کاهش و بالعکس با افزایش بازدهی تقاضای سهام افزایش می‌یابد که این کاهش یا افزایش تقاضا باعث تغییر قیمت می‌شود.

اما اگر رفتارهای سودجویانه مانند احتکار. سفته بازی مضر و... باعث نوسانات در عرضه و تقاضا و قیمت دارایی شود. اسلام با آن مقابله و برخورد می‌نماید. به‌طور کلی به تعبیر قرآن (نساء آیه ۵) مادامی که مال و سرمایه در دست افراد صفت قوامی بودن و استحکام و دوام حیات جامعه باشد منعی ندارد. اما اگر باعث تزلزل و نابودی جامعه شود با آن مقابله و جلوگیری خواهد شد. در چنین حالتی است که قیمت‌ها باعث کارایی و موجب تخصیص بهینه منابع سرمایه‌ای می‌شود.

ج) اصل اطلاع رسانی و جریانات اطلاعات: در مبانی اسلامی اطلاعات لازم جهت انجام داد و ستد به دو دسته تقسیم می‌شود. مرتبه اول اطلاعاتی که نبودن آن موجب باطل شدن معامله می‌شود. یعنی اطلاعاتی که اگر موجود نباشد، از نظر عرفی گفته می‌شود معامله بر جهالت بنا شده است. مثل اینکه فرد دارایی را می‌خرد که از خصوصیات و ویژگی‌های اساسی آن اطلاعی ندارد. چنانچه در حدیث مشهور از امام صادق آمده است. پیامبر از بیع غرری نهی فرموده‌اند. یعنی که اگر بیعی بر اساس جهل و در فضای تاریک و بدون اطلاعات بنا شده باشد از ابن بیع نهی شده‌ایم.

مرتبه دوم: اطلاعاتی است که نبودن آن باعث ثابت شدن حق خیار فسخ برای فردی (یکی از طرفین) بشود. برای مثال اگر سهامی را خرید، بعد فهمید که گرانتر از قیمت واقعی و بازار به او داده‌اند و او مغبون شده است می‌توان معامله را به استناد خیارغبن فاحش فسخ گردد. در این مورد و در غالب مواردی که حق خیار فسخ برای فرد ثابت می‌شود او اطلاعاتی را بدست می‌آورد که سابقاً یعنی در زمان انجام معامله نداشته و حال برای اینکه بتواند از این اطلاعات استفاده کند شرع مقدس به او اجازه داده که معامله را فسخ کند.

تفاوت اساسی ثروت از نظر اسلام و دیگر مکاتب اقتصادی:

ریمون بار در کتاب اقتصاد سیاسی می‌نویسد:

"پول یک کالای اقتصادی است، زیرا مفید است"

ولی باید توجه شود که بعضی از اشیا از جمله شراب و آلات لهو و لعب اگر چه در برگیرنده. خصایص فوق می‌باشند لیکن از نظر اسلام مالیت نداشته و شارع مقدس نیز مالیت آنها را امضا ننموده است.

شیخ انصاری رحمه‌الله علیه در کتاب مکاسب در این رابطه می‌فرماید: (۱۵۰-۱۵۱)

«همانا مال بودن شیء به اعتبار داشتن منافع حلالی است که آن منافع حلال در مالیت شیء لحاظ شده باشند نه به اعتبار. مطلق فوایدی که در مالیت آن شیء لحاظ نشده‌اند و نه به اعتبار فوائد حرامی که در شیء مورد لحاظ می‌باشد. پس زمانی که فرض شود در شیء منافع حلالی که در مالیت شیء لحاظ می‌شود وجود نداشته باشد بنا بر اطلاق خرید و فروش آن جایز نخواهد بود.»

دارایی در فقه اسلام:

دارائی مفهوم مالی است و اموال حقوقی که منافع آتی مشروع قابل تقویم به پول دارند و پس از معاملات و عملیات مجاز یا رویدادهای مشخص به مالکیت با تسلط مالکانه یک واحد درآمده‌اند دارائی آن واحد محسوب می‌شود. بر اساس شریعت اسلام شیئی مالیت دارد که اولاً منفعت داشته باشد. ثانیاً منفعت آن به گونه‌ای باشد که مورد علاقه عقلاً باشد و ثالثاً منفعت آن حلال باشد رابعاً در دسترس همگان نباشد مانند هوا.

بدهی در فقه اسلام:

اصطلاح بدهی در حسابداری عبارتست از تعهدات واحد تجاری به اشخاص ثالث به جز مالکان به جزء مالکان آن واحد که تامین کننده بخشی از دارایی‌های واحد تجاری بوده‌اند و تعهدات ناشی از قراردادهای و تعهداتی که بر اثر الزامات خارج از قرارداد یا الزامات قانونی در گذشته برای یک واحد انتفاعی پدید آمده‌اند و قاعدتاً از طریق انتقال وجه نقد یا سایر دارایی‌های واحد یا انجام دادن خدمت برای اشخاص دیگر و یا مراجع دولتی ایفاد می‌شود بدهی آن واحد محسوب می‌گردد.

ربا و بهره‌گی از موضوعات بسیار حساس و ریشه دار در دو نظام سرمایه داری و اسلام می‌باشد. بهره به دلیل آثار و تبعات وجودی آن در نظام سرمایه داری، پایه و اساس نظام مالی سرمایه داری را تشکیل می‌دهد. در مقابل یکی از مبانی عقیدتی اسلام و نظام مالی مبتنی بر اصول اسلامی، تحریم بلاشرط پرداخت و دریافت بهره‌است. به نحوی که ارتکاب آن را اصولاً محاربه با خدا و رسول او می‌داند و ربا در قرآن و سنت، با چنان شدت و غلظتی رد شده است که در میان سایر گناهان و مفاسد اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کم نظیر است. (کتاب البیع، جلد ۲)

پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «آن کس که به برادر مومنش قرض بدهد، در مقابل هر درهم آن به اندازه کوه احد و کوه سیناء خداوند به او ثواب می‌دهد و اگر مراعات حال بدهکار را بکند و به او مهلت بدهد، خداوند روز قیامت او را به صراط همچون برق، سریع و بدون حساب و عذاب عبور دهد. و کسی که برادر مسلمانش از او بخواهد ولی او امتناع ورزد، خداوند بهشت را بر او حرام گرداند.» (حر عاملی، جلد ۱۳)

حقوق صاحبان سرمایه:

حقوق صاحبان سرمایه عبارتست از باقیمانده‌ای است که از کسر جمع بدهی‌های واحد تجاری از جمع دارائی‌های آن حاصل می‌شود. سرمایه در متون اسلامی چنین تعریف شده است سرمایه آن ثروتی است که در جهت افزایش مورد بهره برداری قرار بگیرد.

درآمد در فقه اسلام:

درآمد عبارتست از افزایش در حقوق صاحبان سرمایه به جز مواردی که به آورده صاحبان سهام مربوط می‌شود.

اسلام هرگونه تولید ثروت و کسب درآمدی را جایز ندانسته و اجازه نمی دهند تا انسانها از هر طریقی و به هر کیفیتی کسب درآمد نمایند بلکه تنها کسب درآمد از طریق تولید کالاهایی را قبول دارد که آن اشیا مفید برای جامعه بوده و ثمره عقلایی نیز داشته باشند. البته بعضی از تولیدات به واسطه اهمیت و نقش حیاتی آنها در زندگی انسانها مورد تشویق قرار گرفته اند و نسبت به آنها توصیه و تاکید شده است. مثلا تولیداتی که برطرف کننده نیازهای عمومی جامعه بوده و منفعت عامه داشته باشند.

امام صادق(ع) در زمینه کسب درآمد و تولید چهار اصل اساسی را مطرح می نماید که عبارتند از :

۱- اصل نیاز عمومی (التي يحتاج اليها العباد)

۲- اصل منفعت عامه (التي منها منافعهم)

۳- اصل ثبات اجتماعی (و بها قوامهم)

۴- اصل تامین نیازهای اساسی آحاد مردم (و فيها بلغه جميع حوائجهم)

امام (ع) با بیان این اصول استراتژی و خط مشی نظام تولید در اسلام را بیان نموده اند و به منظور حل مشکلات اقتصادی و فرهنگی جامعه و حصول به اهداف توسعه باید تولیدات جامعه چه از نظر کیفی و چه از نظر کمی محدود به این چهار اصل اساسی باشد و توجه به این اصول تنها از طریق ممکن برای استقرار یک نظام هماهنگ و متعادل در زمینه عرضه و تقاضای کالاهای تولیدی جامعه می باشد و عدم رعایت هر یک از این اصول چهارگانه امکانات و ظرفیتهای تولیدی جامعه را از مسیر صحیح منحرف نموده و ضمن برهم زدن تعادل کلی میان عرضه و تقاضای جامعه مشکلاتی را برای نظام اسلامی بوجود خواهد آورد. (سازمان حسابرسی، نشریه ۱۴۵)

مخارج (هزینه) در فقه اسلام:

هزینه عبارتست از کاهش در حقوق صاحبان سرمایه به جز مواردی که ستانده صاحبان سرمایه مربوط می شود.

«و لا تسرفوا انه لا يحب المرفين» سوره انعام آیه ۶

«اسراف نکنید که خدا مسرفان را دوست ندارد»

امام علی (ع) در نهج البلاغه می فرماید:

به درستی که آگاه باشید بخشیدن ثروت در غیر راه حق ناروا و اسراف است.

همانطوری که اشاره شد ثروت ودیعه ای الهی می باشد که باعث قوام دین و جامعه اسلامی می گردد و اسلام با توجه به نقش تعیین کننده ثروت در حیات فردی و اجتماعی انسانها در زمینه های مادی و معنوی همواره توجه و تاکید خاص در حفظ و نگهداری ثروت توسط انسانها را داشته است و ا هر عملی که باعث تضعیف و به هدر دادن و بی ثمر رها کردن ثروت گردد شدیداً منع نموده است.

نتیجه گیری:

صاحب نظران و اساتید حسابداری سالها است در مورد لزوم تدوین روشها و با استانداردهای حسابداری بر مبنای شرایط فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی ایران را به طور مستمر مطرح نموده‌اند ولی تاکنون تحقیقاتی که بتواند منجر به روشها و استانداردهای حسابداری منطبق با شرایط فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی ایران علی‌الخصوص هماهنگ با مبنای مکتب اسلام باشد انجام نشده است.

با توجه به موارد فوق لزوم هماهنگ بودن چارچوب نظری حسابداری با مبنای اسلام هدف انتخاب و انجام موضوع پژوهش با موضوع «بررسی چگونگی تدوین چارچوب نظری حسابداری با اتکا به مبنای اسلام» بوده است که نتیجه چارچوب نظری براساس مبنای اسلام به ترتیب منجر به موارد زیر شده است:

۱ - استخراج استانداردهای حسابداری و گزارشی مالی مبتنی بر مبنای اسلام

۲ - پیشرفت مادی و معنوی بشریت به طور عام و مسلمانان به طور خاص

۳ - تکامل معنوی انسان.

منابع:

- Hendreckson Eldon, Accounting Theory-4th Edition R.O.Irwin 1982
- Shahul Hameed Bin hj. Mohamed Ebrahim, A Review of income and value measurement concepts in conventional accounting theory and their relevance to Islamic accounting – novamember 25,2000.
- Gambling, T. & Abdel Karim, R. business & accountig ethics islam-1991- Mansel inc.
- علم الهدی، جمیله "درآمدی به مبنای اسلامی روش تحقیق" فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال ۱۳۸۶
- شیخ طوسی، التذهیب، دارالکتب الاسلامیه، تهران ۱۳۶۵.
- باقر الحسنی و میرآخور، عباس "ویژگی‌های اقتصاد اسلامی" ترجمه حسن گلریز-تهران-موسسه بانکداری ایران-سال ۱۳۷۷.
- سازمان حسابرسی مبنای نظری استانداردهای حسابداری و گزارشگری مالی-نشریه ۱۱۳ صفحه ۱۷
- اقتصاد سیاسی جلد ۲، ۳۱۵ ترجمه
- امام خمینی، کتاب البیع، پیشین. جلد ۲ ص ۴۵۳

- محمد بن الحسین الحر العاملی. وسائل الشیعه. پیشین. جلد ۱۳. ص ۸۸. ح ۵
- زند بابا رئیسی، علیرضا "نگرش محدود به مبانی نظری استانداردهای حسابداری و گزارشگری مالی در اسلام" سال ۱۳۸۰
- سازمان حسابرسی-کمیته تدوین رهنمودهای حسابداری-نشریه ۱۲۲
- سازمان حسابرسی-کمیته فنی سازمان حسابرسی-اصول و ضوابط حسابداری و حسابرسی -استانداردهای حسابداری-نشریه ۱۴۵
- حسینی سیاهپوش، سید محمود "مناسبات انسانی در مدیریت اسلامی" انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم - ۱۴۰۱ ه.ق.